

JANKÓ JÁNOS, A FINNUGOR NÉPRAJZI KUTATÁSOK ÚTTÖRŐJE

A magyar néprajz küzdelmekben és törekvésekben gazdag történetében aligha van még egy életpálya, mely oly belső feszítettséget tüntetne fel, s annyi kifelé ható sugárzó erőt árasztana magából, mint a JANKÓ JÁNOSÉ. Pedig ez a pálya rövid; alkotó időköre csak egy évtizedre terjed ki. Mikor 1902-ben, a még csak 34 évet betöltött kutató halálával (szívszélhűdés következtében) hirtelen megszakad, mégis annyi energia-tartalék omlik benne össze, hogy ebből még a mi korunkra is jut. Melyek hát azok az időtálló törekvései és programadó eredményei, amelyekből félszázaddal később a mi korunk is tanulhat?

JANKÓ JÁNOS életpályáján két irány vonalvezetése fut végig. Egyrészt leíró monográfiák szerzője, másrészt az összehasonlító néprajz művelője. Egyszersmind etnográfus és etnológus, pályája különböző szakaszaiban. „Kalotaszeg magyar népe” (1892), „Torda, Aranyosszék, Torockó” (1893) s „A Balatonmelléki lakosság néprajza” (1902) azok a főbb munkái, amelyekkel elsőnek mutatott példát leíró monográfiákra; ezekkel lépett fel s hívta fel magára a figyelmet. De ha leíró etnográfusként kezdte, nem ilyenül fejezte be pályáját. Habár balatoni könyvének megjelenése, melyen igen sokáig dolgozott, történetesen éppen élete utolsó esztendejére esett, elmondhatjuk, hogy más kutató szállott vele sírba: az összehasonlító néprajz művelője, a hazai etnológia megalapítója. Erre a szintre emelkedett fel 1900-ban megjelent monumentális arányú művével: „A magyar halászat eredeté”-vel.

Összehasonlító néprajzi törekvéseinek e főmunkáján kívül kevés emléke maradt. Cikkei a ZICHY-expedícióval tett oroszországi útjához simulnak hozzá kíséret- és magyarázatképen: „A néprajz Finnországban” (a Népr. Ért. legelső évfolyamának az élén), „Adatok a samán vallás megismeréséhez” (Ethn. XI, 1900), beszámoló és program-értekezése: „A rokon népek gyűjteménye” (A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene c. kiadványban, 1902) s egy halála után kiadott közlemény „Egy osztják háztartás bevételei és kiadásai”-ról (Népr. Ért. 1904). Ide vehetők polemikus iratai és kézirati hagyatékának egy része. Mindezeket egybevéve JANKÓ irányja élete utolsó éveiben úgy határozható meg, mint finnugor irányú összehasonlító néprajzi kutatás. A halászat kutatásánál jóval szélesebb körre terjeszkedő tudományos törekvéseinek rejtett világába azonban elsősorban néhány éve előkerült és itt első ízben smertetendő oroszországi naplójának segítségével hatolhatunk be.¹ — Mielőtt erre scit kerítenénk, először lássuk utazása és finnugor kutatásai előzményeit.

¹ A naplót 1946-ban vettem át Németh Gyula professzortól. A benne található elismervények s a naplót tartalmazó boríték feliratából megállapítható, hogy eredetileg Semayer Vilibáldtól került Sebestyén Gyulához s még az első világháború előtt megfordult Cholnoky Jenő és Teleki Pál kezén.

I

JANKÓ munkássága a millennium esztendejében fordult összehasonlító irányba. Mik voltak az előfeltételei a munka megindításának? Nyilvánvaló, hogy HERMAN OTTÓ nagy halászati kézikönyve volt a legfőbb feltétel hozzá azáltal, hogy a magyar halászat leírását biztos alapként készen nyújtotta a továbbkutatás számára. De voltak más előzményei is. A leíró néprajzhoz hozzátársult az összehasonlító nyelvészet. Az a ma már elavult nyelvészeti munka, mely 1893-ban MUNKÁCSI BERNÁTTól jelent meg „A magyar halászat műnyelve” címmel, abban az időben megbízható támasznak tűnt fel az összehasonlító néprajzi kutatások történeti útbaigazítására. Még ehhez vegyük hozzá az éppen 1893-ban elhunyt PÁPAI KÁROLY úttörését, ki 1889-ben ment ki a manysik közé néprajzi célkitűzéssel s akinek a Néprajzi Múzeumban letett gyűjteménye feldolgozatlanul további kutatásokra ösztönzött;² vegyük hozzá, hogy VIKÁR BÉLA 1889. évi finnországi időzése óta ez északi nyelvrokonainkkal is megvolt a néprajzi kapcsolat és együttműködés, akik által az irodalom CASTRÉN óta ASPELIN és HEIKEL munkásságában fontos régészeti és néprajzi művekkel gyarapodott, s már akkor csak JANKÓ kezdeményező egyéniségére kell gondolnunk, hogy magunk elé idézzük: a finnugor kutatásokra éppen benne gyulladt ki a lelkesedés szikrája. Ő pedig először is azt a kérdést tűzte ki maga elé vizsgálendő feladatául, mely az adott körülmények között viszonylag jól vizsgálható volt: a magyar halászat eredetének megfejtését.

Érdekes, hogy már HERMAN OTTÓ — akit pedig mint a leíró néprajz mesterét szeretünk szembehelyezni az összehasonlító Jankó Jánossal — vonzódott néprajzunk keleti problémái felé. „Vágytam és vágyódom oda, ahol a Kuma vize csörtetve halad . . .” Ily lendületes szavakkal kezdi nagy művének egyik eszmefuttatását (I. köt. 212. l.), amelynek hitelét különben az „Ősi nyomok a magyar népies halászatban” (1885) című korábbi füzeté érdemlegesen meg is erősíti. Még többet tett MUNKÁCSI a konkrét feladatok kitűzése terén. Ő idézett munkájában (a 86. lapon) egyenest felszólítást intézett az etnográfusokhoz: „E vizsgálati eredmények irányadóul szolgálhatnak a magyar népies halászat tárgyi néprajzának kutatói számára, kik ezek alapján pl. a rekesztő halászat hasonló alakjait az ugor népek közt, ellenben a gyalomét, vagy a horgászati és szigonyhalászati eszközökét az éjszaki török népek közt kereshetik alkalmasan”. — Ezután következett, 1896 nyarán, JANKÓ első látogatása Oroszországba, a nyizsnijnovgorodi (mai nevén Gorkij-i) kiállításra. Ugyanezen az útján megismerkedett a moszkvai, pétervári és helsinki múzeumok néprajzi anyagával. Útjáról hazatérve innentől fogva lelkendező hangon fejtegette jelentésekben, naplóiban és főműve bevezetésében, hogy Oroszország az a terület, amellyel őstörténetünk minden szála a legszorosabban össze van fonódva.

Íme egy ilyen nyilatkozat a miniszterhez Kazanból írt jelentéséből, amelyet a naplójából idézünk: „Ha ZICHY gróf arra szólít fel, hogy menjek vele Afrikába, vagy nem megyek, vagy csak a legdrágább feltételek közt vállalkozom arra, mert a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának ugyan nagy gazdagodást jelent egy kiváló és kritikus afrikai gyűjtemény, de semmi esetre sincs nagyobb hatása a magyar nemzeti művelődésnek sem mélyítésében, sem fejlesztésében; de ha ZICHY JENŐ arra szólít fel, hogy menjek vele oda, hol a

² Pápairól I. Hajdú Péter: Pápai Károly szelkup szójegyzéke. NyK. LIV.

magyarok éltek, arra vállalkozom a legolcsóbb feltételek mellett is, azért tűnök, szenvedek, nyomorgok, lemondok, mert tudom, hogy nemzeti missiot teljesítek, nemcsak a múzeumot gyarapítom, hanem minden lépéssel, mit ezen a talajon teszek, a nemzeti művelődést viszem előre.” (I, 98).

Nem sokat tudunk erről az első oroszországi látogatásáról. BÁTKY ZSIGMONDTól hallottam (még 1937-ben), hogy őt is kivitte magával Finnországba s hihetőleg Nyizsnyij-Novgorodba is. Azonban ez első „kikukkantásnak” jelentősége világos. Az orosz néprajzzal való ismerkedés kezdetét jelenti magyar szakember részéről, még pedig olyan ismerkedését, melyet már a következő évben hosszas oroszországi tanulmányok követnek azzal a kitűzött céllal, hogy az orosz-magyar együttműködést évtizedekre megalapozzák. Mert JANKÓ JÁNOSban nemcsak a fogékonyság volt nagy az igazi fő feladatok felismerésére, hanem a készség is rendkívüli mértékben megvolt benne a felismert feladatok haladéktalan elvégzésére. Így aztán onnan fogva már csak az alkalmat kereste, hogy szervezeten hozzáfogjon az oroszországi néprajzi tanulmányokhoz.

Szükségtelen részleteznünk, hogy kapcsolata ZICHY JENŐVEL hogyan teremtődött meg, mikor milyen szerződést kötöttek a III. ázsiai utazásban való részvételére nézve s hogy erre az útjára hogyan készült fel, többek közt már a II. expedíciótól gyűjtött kaukázusi néprajzi tárgyak feldolgozása és publikálása folyamán. A lényeges mégis csak az, hogy az oroszországi útra az alkalom már a következő évben adva volt. S JANKÓ helyesen ismerte fel, hogy kutatásait Finnországban kell megkezdenie, — azon az úton, amelyen REGÜLY is elindult, — az orosz múzeumokban folytatnia, s végül a chantik között végzendő gyűjtőúton elmélyítenie. Azok a kissé túlságosan messihi kalandozó tervek, hogy ázsiai kutatásait a chantik felkeresése után még a mongolok között is folytatta volna, az expedíció vezetőjével való későbbi megbeszélések során elestek.

A ZICHY-expedíciónak JANKÓRA vonatkozó szakasza együttvéve két nyarat és egy közbenső telet ölel fel, 1897-ben és 1898-ban. Az első nyár Finnországban végződött, a második a chantik között telt el; a két nyár közé esik novembertől januárig pétervári tartózkodása, onnan kezdve múzeumlátogatása Oroszország számos városaiban; áprilistól fogva csatlakozása Tbilisziben Zichyék közös kaukázusi utazásához, mely a Volgán és a Kámán folytatódott tovább, míg végül Tobolszkban július elején ismét el nem váltak útjaik. JANKÓ Tomszkból október második felében, ZICHYÉK Ázsiát megkerülve decemberben tértek vissza Magyarországra.

II

Az utazásnak több olyan kiemelkedő pontja volt, amely bővebb tudománytörténeti megvilágításra tarthatna igényt. Ilyen elsősorban is Jankó viszonya az orosz tudományosság olyan nagyjaihoz, mint pl. RADLOV. Erre a kérdésre a napló kevés felvilágosítást ad; arról a Néprajzi Múzeum irattára alapján legutóbb BALASSA IVÁN közölt adatokat; e helyütt külön nem térek ki rá.³ A másik az út finnországi szakaszának jelentősége mind a finn

³ Balassa Iván: A Néprajzi Múzeum kapcsolatai az orosz néprajztudománnyal. Ethn. LXIII, 1952, 183—190. l.

néprajz, mind JANKÓ programjának továbbvitele szempontjából. Ez a kérdés különösen SIRELIUS pályakezdése miatt igen jelentős, akiről itt majd alább, a napló bemutatása után lesz még szó. Ez alkalommal azonban inkább csak az út súlypontjának: oroszországi és szibériai szakaszának ismertetésére korlátozva magunkat, ahhoz is bőven találunk érdekesebbnél érdekesebb adatokat az előttünk levő forrásban. Meg kell tehát mondani, hogy mi is van e naplóban.

Ez áll két füzetből, bennük több mint 300 sűrűn teleírt lapból. Az I. füzet tartalmazza mindjárt az elején Jankó három jelentésének fogalmazványát WLASSICS GYULA miniszterhez: I. Szentpétervárról november 3-án (ez a finnországi időszakról számol be), II. Szentpétervárról január 29-én (a pétervári szakasz eredményeit foglalja össze), III. Batumból március 30-án (múzeumlátogatásairól), azután Tbiliszitől kezdve az expedíció részletes naplóját Szibériáig és a chanti-út elejét, miközben Szaratovban május 7-én megírta egy el nem küldött jelentését, június 5-én Kazanban pedig IV. jelentését fogalmazta meg. A II. füzetben a chanti-út zöme foglaltatik. Végéhez csatlakozik utolsó, V. jelentése Tomszkból szeptember 20-án. Ezután még könyvkivonatok tarkázzák a szöveget. Néhány helyen a napló egyes lapjai ki vannak vágva s azután más kézzel részben újra visszamásolva. Alapos okkal feltehető, hogy talán ez a másoló kéz csonkította meg azért, hogy némely kompromittáló részekről ilyen módon megszabaduljon.

A napló ugyanis nem úgy van megírva, hogy nyilvánosságra lehetne hozni. Tükre az írója hullámozó, lobbanékony kedélyének, máskor meg tele van zsúfolva gyűjtött adatokkal, ami nyomtatásban való olvasását megnehezítené. Értéke azonban tagadhatatlanul igen nagy, különösen a chantik közt készített rajzai, leírásai miatt. Ha majd a Néprajzi Múzeum Adattárának tulajdonába megy át s a múzeum tisztviselői ezeket felcédulázzák, akkor fogjuk majd csak igazán meglátni, mi van benne, s ez adatoknak nagy hasznát veszi a múzeum a Jankó-féle chanti anyag feldolgozásánál. A chanti szavaknak nyelvészetileg tökéletlen, magyaros átírása ellenére hely- és családnevei, állat- és növénynevei meg általában a tárgyi szókincsnek megrögzítése miatt, nézetünk szerint, nem egy tekintetben okálra meríthet belőle a nyelvészet is, mindenesetre fel akarjuk hívni erre a lehetőségre nyelvészeink figyelmét.

JANKÓ rajzai, amiket egész utazása folyamán folyvást készített s amelyeknek egy részét a Néprajzi Múzeum Adattárában találjuk, szintén igen tanulmányosak. Oly szépen vannak elkészítve, hogy nemcsak összehasonlító tanulmányra alkalmasak, hanem nagyrészt közölhetők is. Múzeumlátogatásai során azonban sehol olyan hévvel nem rajzolt, nem jegyzetelt, mint Helsinkiben, 1897-ben. Rövid három hónap alatt, mondhatni az egész finn tárgyi néprajzi anyagot felvette, elsajátította, áttekintette itt. 1200 eredeti rajzból, amelyről halászati műve emlékezik meg (16. l.), a múzeumi adattári nyilvántartás szerint 1178 darab van meg a múzeumban ma. Büszkeséggel szemlélheti, aki a múlt századi finnországi múzeumi anyagba magyar kutatónk segítségével bepillantást akar szerezni.

III

S itt van most már a helyén, hogy elkezdve utazásának ezen a bevezető szakaszán e napló segítségével kalauzoltassuk magunkat oroszországi néprajzi kutatásaiban. Helsinkiben a halászaton kívül az egész tárgyi néprajzot feldolgozta. A miniszternek írva úgy emlegeti rajzgyűjteményét, mint a „finn

tipológiát". Hogy ennek finn útja végén a kiadása is szöbakerült, azt több forrásból, többek közt finn értesülésekből is tudjuk. Ezek szerint állítólag felajánlkozott volna tipológiája kiadására, de végül is finn részről úgy döntöttek, hogy illendőbb, ha a finn múzeum példagyűjteményét nem külföldi (azaz magyar), hanem hazai (azaz finn) szakember adja ki. Jankó fellépésének következménye volt, hogy a néprajzi múzeum vezetője, SCHVINDT THEODOR, 1905-ben a JANKÓtól szorgalmazott finn „tipológia” első köteteként közzétette a finn vadászat és halászat képes atlaszát; a kiadványt még több kötetben akarta folytatni, de az már ebben a formában nem valósult meg.⁴

JANKÓ jelentésében a dolgoknak más színezete van. Úgy adja elő, hogy a kiadás ügyét a finnek hozták szóba. Ez a rész szó szerinti így hangzik: „De ezek az urak nemcsak érdeklődtek munkám iránt, de meg is figyelték azt, amit csináltam; órákon át beszélünk és vitattuk meg az egyes rajzokat és a vitáknak rám nézve igen hízelgő eredménye lett. Amint ugyanis tanulmányaimat a finn néprajzi múzeumban befejeztem, az öreg ASPELIN felszólított, hogy adjam ki finn néprajzi tanulmányaim eredményét, a finn néprajzi typológiát finnül, az archaeologiai társaság oly fontosnak és sürgősnek tartja a typologiai tanulmányokat, hogy hajlandó ezt a mintegy 10 000 márka költséggel járó kiadványt a Castrén-alapból kiadni. Kegyelmes Uram, nem tagadom, soká haboztam a dolgon, már majd bele mentem, de, mégis visszaléptem s az ajánlatot, bár az magától az öreg ASPELINTől jött s így nekem ez munkám legnagyobb elismerése volt, nem fogadtam el.” (I, 4—5). — ASPELINTŐL, a finnugor régészet alapítójáról megemlíthetjük, hogy az 1870-es években huzamos időt töltött Oroszországban.⁵ Elsősorban ő látta el tanácsal JANKÓT, aki összefoglalóan a finnekről így ír: „Ezek az urak valamennyien ismerik a nyugat módszerét és gyűjtik a kelet anyagát. Páratlan liberalismussal voltak mindenben segítségemre, megengedték, hogy mindent lerajzoljak és publicáljak, amit csak múzeumaikból arra valónak tartok, ezenkívül számtalan útbaigazítást adtak az orosz birodalomba teendő utunkhoz és kutatásainkhoz.” (I, 4).

Hogy a finn tipológia összeállításával — amelynek egyébként magyar megvalósulása BÁTKY „Útmutatója” lett 1906-ban — mi volt összehasonlító néprajzunk úttörőjének célja, az kiviláglik azokból a mondataiból, amelyekben első pétervári jelentésében a finn és a chanti néprajz helyét a magyar mellett meghatározta. Úgy képzelte, hogy a finnugor népek háromszögében ez a három nép alkotja a három sarkpontot. Idézem: „mihelyt a három sarok-nép egész tárgyi néprajzát ismerjük, legott adva van az összes finnugor népek sajátlagos ethnografiája.” (I, 6). Egy koordináta-rendszert képzelt maga elé, amelyben a finnek a közbülső fokot képviselték volna a chantik képviselte legalacsonyabb színhez képest, s „ez (t. i. a finn) körülbelül a magyarság magyarföldi első századokbeli állapotainak” felelt volna meg. Ebben a koordináta-rendszerben, a megfélelésekből és eltérésekből iparkodott levezetni a magyar fejlődés menetét. E finnugor fejlődés alapjául volt elengedhetetlenül szüksége a finn anyag ilyen átnézetére.

Amilyen részletességgel ismerjük finnországi hónapjainak történetét, annyira hiányos az értesülésünk oroszországi, főként pétervári és moszkvai tanulmányairól. Ezekről csak halászáti könyve bevezetése emlékezik meg

⁴ Sulo Haltsonen: Theodor Schvindt. Helsinki 1947. 259. l.

⁵ Róla l. megemlékezésemet: A „finnugor régészet” őstörténeti tanulságai. NyK. LIV, 219—222. l.

bővebben, naplója azonban nem ismeretes, a nálunk levőben csak a miniszternek írt jelentések foglaltatnak. De ezekből aztán érdekes tanulmányok olvashatók ki. Nevezetesen, hogy — amit eddig kevésbé tudhattunk (futólagos említése: *Ethn.* X, 140) — Pétervárott foglalkozott először behatóbban a szibériai sámánizmus kérdésével. Az erről később (1900-ban) közölt cikksorozata, tudjuk, csak az adatközlés fokán mozgott, de neki messzebbmenő tervei is voltak: az altaji sámánizmust Kobdo környékén óhajtotta helyszínen tanulmányozni. A halászat mellett szinte második fő témájának emlegeti ez időben az ősvallás kérdését. Azt írja: „Az irodalom tanulmányozása vezetett még egyéb dolgokra is. Két évvel ezelőtt jelent meg egy finn könyv a finnek ősvallásáról, melyet odahaza valószínűleg megint 27—37 év múlva fognak tudomásul venni (— ebben tévedett: KROHN GYULA könyve magyar fordításban 1908-ban megjelent! —); a szerző pompásan ismeri a magyar irodalmat s a magyar ősvallásról fennmaradt hagyományokat is összefoglalja, valamint a többi velünk rokon népek ősi vallásával is foglalkozik összehasonlító alapon. Hogy mind e népek ősvallása tiszta samanizmus, az kétségtelen. Ha tehát ezt teljességben meg akarjuk ismerni, fel kell keresnünk azokat a népeket, melyeknél a samanizmus nyugati alakja a legtisztábban maradt fenn a mai napig. Ezek az urjankhajok, tiszta török és igen régi nép, melyet eltörökösödött finnugor és elmongolosodott török népek vesznek körül. KROHN, GONDATTI, MIKHAILOVSKY, majd POTANIN, POZDNEJEV, KLEMENCZ, ADRIANOV stb.⁶ nyomán ezek samanizmusát már valamelyest ismerjük; meg van itt a fehér ló áldozata az ezzel kapcsolatos összes szokásokkal egyetemben, s mikor ezek leírását először olvastam, szüntelenül lelkem előtt láttam a Feszty által oly gyönyörűen érzékített Anonymus-féle jelenetet. Már ez egymaga is rávitt arra, hogy a samanizmus tanulmányába mélyebben behatoljak; páratlan alkalmat nyújt erre az akadémia néprajzi múzeumának samán gyűjteménye, melyhez hasonlót többé összeállítani nem lehet.“ — Gondolatmenetét ezzel zárja: „Az osztyákság, a népies halászat és a samanizmus múzeális és irodalmi anyagának tanulmányozása pedig pontosan szabja elénk a ZICHY-expeditio programját.“ (I, 8).

Beszámolva a halászat kutatása terén addig elért eredményeiről, így folytatja: „Ahol ennyi analogia van a magyarral, csak a halászat terén, ott annak ki kell terjeszkednie a másik két ősfoglalkozásnak, a vadászat és pásztor-életnek, valamint az ethnografiának egyéb jelenségeire is.“ (I, 9).

S valóban, éppen Pétervárról jövet, a Baltikum, majd pedig Moszkva múzeumaiban végzett vizsgálódásai már 1898 februárjában-márciusában meggyőzték e feltevése helyességéről. Pl. Dorpatban ilyen benyomásokat szerzett: „Az észti ethnografia teljesen a finn és mordvin kultúrák közt áll, sok van benne a finnből, ami még a mordvinban nincs meg, sok a mordvinból, mi már a finnbe nem ment át; ami új benne, az svéd hatás.“ (I, 13). A lett gyűjteményeket tanulmányozva úgy találta, hogy a lett nép igen sok alakja régiebb ugor kultúrából kölcsönzött alapon fejlett ki s hogy ez alakok az ugor törzsek szétválásának kérdésében korhatározó értékűek. Ugyanilyen belátásra jutott utóbb egyes kaukázusi népek ugor eredetű tárgyairól. „A ránk nézve felette fontos ugor nyomokra vonatkozólag az orosz irodalomból megállapítottam — írja Szaratovból (I, 60) —, hogy azok a kavszurok-, szvánok-, némely dagesztáni népeknél sokkal számosabbak, de azok összegyűjtésére hónapokra felszerelt expeditio szükséges...“

⁶ A nevek Jankó átírása szerint; szövegei egyébként a műszavak kivételével mai helyesírással.

E múzeumlátogatásaiból leszűrt jövő feladatokat batumi jelentése így foglalja össze: „1) fel kell dolgoznunk a dorpati észt gyűjteményt az utolsó darabig; 2) a rigai és mitau gyűjtemények lett-anyagából az ugor vonatkozásúakat; 3) a moszkvai RUMJANCZOV-múzeum egész magyarországi anyagát, melyek a hatvanas évekből származván történeti értékűek, s végül 4) a moszkvai történeti múzeum pásztoréleti gyűjteményét, mely a mieinkhez számtalan analogiát nyújt. E négy feladat mindegyike hat heti időt és ötszáz frt. költséget, összesen hat havi időt 2000 frt költséggel követel; gyakorlati tapasztalataim alapján csakis az biztos meg, aki tud oroszul annyira, hogy az orosz irodalmat felhasználhatja” (I, 13—14) — vagyis ő maga. — Ha nem tévedünk, mindebből legalább is a pásztoréleti gyűjtemény analogiáinak feldolgozása ma sem vesztette el, a legkevésbé sem, magyar szempontból korszerűségét!

Saját munkája jelentőségét sem kicsinyelte le: „E 8 hónap alatt nemcsak megtörtem, hanem ki is jelöltem azt az utat, melyen a jövőben haladnunk kell, . . . tudjuk, hová kell menni . . . hol kell kezdenünk a munkát . . . Tudjuk a rengeteg orosz irodalmat használni . . . Szívéhez férköztem mindazon orosz társadalmi köröknek, melyekre a jövő munkásságában szükségünk lesz s . . . megnyertem azok rokonszenvét úgy, hogy a jövő munkáját az eredmény biztos kilátásával kezdhethetjük meg” (I, 16). — Valóban milyen csekélységeken, egy arra hivatott kutató sorsszerű elvesztésén múlik, hogy egy világosan kitűzött programból mi sem valósul meg, míg azután a változott körülmények között alkalom nem kínálkozik arra, hogy Oroszország földjén, a Szovjetunióban teendő összehasonlító néprajzi kutatásokra ismét rá lehet — JANKÓ elfelejtett iratainak felmutatásával — a figyelmet fordítani!

Múzeumlátogatásait és tanulmányait folytatta a Volgán, az Urálban, Szibériában is. Később, már hazulról írva, egy pétervári barátjának azzal büszkélkedhetett, hogy: „ismerem az orosz múzeumokat úgy, mint azt egyetlen orosz sem ismeri, sem Pétervárott, sem az önök tudós akadémiájában.” S ebben nem is túlzott. Habár egész második oroszországi útja nem tartott sokkal tovább egy évnél, mégis annyira a múzeumok világában folyt le ez az idő, hogy a nyugati múzeumok tanulmányozásához szokott etnológus-szeme bizonyára jellemzőbben látta együtt az orosz néprajz múzeológiai anyagát sok kiváló orosz etnográfusnál.

Gyors tájékozódásának sikeréhez hozzájárultak magabiztos fellépése, vitatkozó eszmecsereí a helyi múzeumok vezetőivel s a tárgyak és az irodalom ismeretében nyugati műveltségről és oroszországi tájékozottságról tanúskodó, külföldi ember részéről mehökkentő jártassága. Ellátva a legmagasabb helyről jövő pártfogással — cári ukázzal is —, ez a fiatal, 30 éves kutató mindenütt úgy lépett fel, mint a művelt nyugat tudósa az elmaradott szélső — akkor még cári — Oroszországban. Ezzel és egyéniségének kétségtelen varázsával elérte, hogy olyan etnográfusok, mint Kazanban SZMIRNOV I. N. és Tomszkban KUZNYECOV Sz. K. is behódoltak neki. Az előbbitől megvette csuvas és mari fényképfelvételeit, az utóbbitól pedig megszerezte, hosszas rábeszéléssel, féltett kincsét: 117 darabból álló értékes finnugor néprajzi gyűjteményét; ebben volt 14 mari „isten“ (vagyis bálvány) és 19 karataj, 33 csuvas, 30 udmurt és 21 mari tárgy, többek közt régi hímezések. Különösen a mari isteneknek — 3 ilyen SZMIRNOV útján BASTIANÉK vásároltak meg Berlin részére ugyanebből a gyűjteményből — tulajdonított kimagasló értéket. A KUZNYECOVVAL való tárgyalások — a naplónak egyik legszínesebb, olvasmányos részét — ugyan már

Tomszokban folytak le, de mivel a volgai finnugorsághoz kapcsolódnak, amelyekkel útjának volgai szakaszán helyszíni kirándulásokon is foglalkozott, említsük meg itt, még a chantikhoz tett út előtt.

Érdekes, mivel tudta rávenni KUZNYECOVOT, hogy gyűjteményét ne SZMIRNOVNAK, hanem neki adja el. „Ha nekem eladja — így érvelt — olyan helyre kerül, ahol azt megbecsülik, ahol a gyűjtőt nem sikkasztják el és ha ön úgy akarja, a gyűjtemény leírását is kiadjuk.“ Mikor JANKÓ biztosította a gyűjtőt, hogy a gyűjteményt Budapesten az ő neve alatt állítják ki, KUZNYECOV belement eladásába s vállalta, hogy leírását maga készíti el. JANKÓ olyan ígéretet tett, hogy a gyűjtemény katalógusát magyar és német nyelven adja ki s olyan biztos volt a dolgában, hogy írásban lekötötte magát, ha a katalógus 1901. év végéig meg nem jelenik nyomtatásban, a közlés joga visszazár a gyűjtőre.

Mi lett a sorsa a KUZNYECOV-féle gyűjteménynek, azt hitelt érdemlően talán a Néprajzi Múzeum aktáiból lehetne kideríteni. (Irodalmi említését csak az Ethn. X, 167—168. lapján találjuk.) Bizonyos, hogy sem a tervezett katalógus nem jelent meg, sem a gyűjtemény KUZNYECOV neve alatt az elmúlt évtizedekben soha kiállítva nem volt. Így JANKÓ ígéretei, sajnos, azok is maradtak. Úgy látszik, a tárgyaknak nem lett külön sorsuk, mint ha valamely más múzeum vette volna meg őket. Mindenesetre figyelemreméltó azonban az a naplóban a tárgyalások minden mozzanatát aprólékosan számbavevő diadalmas érzés, mint hú tanuja annak: mily nagy reményeket fűzött kutatónk a gyűjtemény megszerzéséhez, melynek ha katalógusa is megjelenik, kétségkívül Múzeumunk nemzetközi tekintélyét öregbítette volna egyrészt az oroszországi múzeumok, másrészt a berlini múzeum irányában.

Miután gondolatban elkísértük őt az expedíció eléggé ismert útvonalán az Urálig, álljunk meg egy pillanatra vele együtt azon a ponton, Jekaterinburgban, a mai Szverdlovszkban, ahol ő is előre nézett és színházból jövet — hová állítólagos magyar énekesnők kedvéért ment — a szabadban bolyongva elábrándozott, kedvetlenségében, jövő teendői és kilátásai felett. Ez június 24-én volt, néhány nappal a chanti-expedíció megkezdése előtt. Idézem, egy kevés rövidítéssel, csaknem az egész élményszerű vallomást:

„SAJNOVICS óta 100 esztendeje foglalkozunk a velünk nyelvileg rokon népekkel s meglepő nálunk a kutatások menete: REGULY kezdte meg e században, sokat csinált, de a tudomány haladását békóba szorította a magyar nyelv.“ (Arrá céloz, hogy HUNFALVY magyarul adta ki szövegei egy részét.) „Jött a HUNFALVY—BUDENZ tisztán teoretikus iskolája, mely megteremtette MUNKÁCSIT.“ (Következik az ő néprajzi munkásságáról néhány kicsinyítő megjegyzés.) „PÁPAI KÁROLY volt az, aki az ethnografiai kutatást kezébe vette; de csak utat tört, eredményt nem ért el; itt volt 1½ esztendeig, haza ment, senki sem értette meg, s miért? Nem volt, aki megértse. HERMAN OTTÓ könyve csak akkor jelent meg s PÁPAI azt nem ismerte még útján; előkészülte egyébként is gyenge volt, az orosz irodalmat alig ismerte, oroszul alig tudott s a magyarból semmit sem ismert; kora hálátlan volt, mert nem tudott dolgozni. Ma én jól elkészülve indulok oda s ha csak egy kicsit kedvez a szerencse, 4 hó alatt végzek annyit, mint ő 1½ év alatt, haza megyek biztos eredménnyel, hiszen tárgyi ethnografiánk elemeinek egész sorára ki tudom mutatni az ugor eredetet s az osztják monográfiát úgy kidolgozhatom, mint senki más előtttem, s mégis nem sok reménnyel nézek a jövőbe.“ (Következik a személyes hajsza, a hazai állapotok keserű bírálata.) — Elkezdni felsorolni a hazai etno-

gráfusokat: HERMAN OTTÓT, HUSZKA JÓZSEFET, HERRMANN ANTALT, saját embereit: SEMAYER VILIBÁLDOT, BÁTKY ZSIGMONDOT; mindegyikben csalódott. Aztán így folytatja: „Aki ezeken kívül Magyarországon ethnografiával foglalkozik, annak fogalma sincs arról, mi az ethnografia. Ha haza megyek s a gróf a munkák kiadásába belemegy, biztosítva van a minimum. Ámde amit én tettem, csak az első lépés, s minden további lépés alapfeltétele az, hogy az egyetemen tanszéket kapva ethnografusokat nevelhessek a most megindított irány számára; ha azt a tanszéket nem kapom meg, 50 év múlva kezdek az egész dolgot előlről s azalatt itt elpusztul minden! Ha megkapom, bizonyára akkor kapom már meg, mikor erőm pusztul, pihenésre van szükségem s hasonló utak fáradalmait el nem bírom... Pedig e nélkül az irány nélkül a tárgyi néprajz csödöt mond... tovább mozdulni nem tudunk; íme most megmutatom, hogyan és merre kell menni, de tényleg semmi reményem sincs ahhoz, hogy azon az egy lépésen kívül, melyet én megtettem, tényleg tovább is megyünk...“ (I, 115—116).

Mai szempontból, mikor éppen ötven év telt el halála óta, lehetetlen megindultság nélkül olvasni ezeket a sorokat. Jóslata bevált: újra kell mindent kezdeni. Igaza lett abban is, hogy a megtett nagy lépés után maga sem haladhatott tovább. S a tanszéket, amelyet a maga és iskolája számára óhajtott, csak harminc évvel később alapították meg, ami a fejlődésben mindenesetre több évtizedes lemaradást eredményezett. Néprajzunknak az a hosszú és kínos elszigeteltsége, amelyre JANKÓ halálával egyszerre megint visszazökkent, csak mostanában van szűnőben, mikor tudománypolitikánk módját ejti, hogy nagyobb néprajzi tanulmányok a külföld nyelvéen jelenjenek meg; de még mindig nem mondhatjuk, hogy a kapcsolatokat a külföld, így különösen a Szovjetunió felé kellőképen kiműveltük és értékesítettük volna.

A pillanatnyi lírai ellágyulást kemény és kitartó munka követte. Arról, hogy chanti-útján, az őserdők sűrűjében JANKÓ micsoda emberfeletti munkát végzett július 5-étől szeptember 10-ig, csak az alkothat fogalmat, aki naplójából ismerte meg azt. Mivel foglalkozott ezen az útján, amíg vitorlás csónakján, a Nikoláj-on lehajózott az Irtisen az Obig s az Irtis mellékfolyói közül a Demjankát, az Obéi közül pedig a Szalim és a Nagy-Jugán völgyét bejárta? Természetesen a néprajz volt központi érdeklődési tárgya, amellet azonban másik szaktárgyát, az antropológiát sem hanyagolta el. A néprajzból pedig nemcsak a halászat, hanem pl. az ornamentika, az építkezés, a hitvilág kérdései is elsőrendű helyet kaptak kutatásaiban. S mi több: valóságos statisztikai felmérést végzett. „Jurtáról-jurtára“ gyűjtve az elterjedési adatokat a lakosság „rendszeres és részletes feldolgozásához“, ugyanolyan módszer szerint járt el, mely őt a balatoni monográfia megírásában is vezette. Mikor utóbb Tomszkban a helyszíni gyűjtést feleserélte levéltári kutatásokkal, ott a maga gyűjtötte statisztikai adatoknak a régi népszámlálási felvételekkel való összehasonlítását tekintette egyik fő feladatának.

A gyűjtés sietősége — mivel a korai tél beálltát nem volt szabad az Obnál bevárnia — érteti meg velünk, hogy munkájához nem egyszer kénytelen volt az erély és csalafintaság eszközeit is igénybe venni. KARJALAINEN finn nyelvtudós, aki vele egyidőben kezdte meg gyűjtését a chanti között, magánlevelezésében (mely nyomtatásban is megjelent: Siperian matkoilta. 1921. 89. l.) keményen kárhoztatja őt azért, hogy a lakosság minden tiltakozása ellenére éjjel koponyákat ásatott ki a chanti temetőkből kraniológiai gyűjteménye számára, amivel az utána következő kutatók munkáját igen meg-

nehezítette. De JANKÓ az egyik faluból ki, a másikba be: továbbszárguldott lodkáján, mielőtt tettét felfedezték volna. Amikor ez a chantik érzékenységet sértő, de természetesen a tudomány érdekében választott eljárása nagyjugáni utazása végén az ottani orosz papnak fülébe jutott, olyan kellemetlen összetűzésre került a sor köztük, hogy ő jónak látta útját meggyorsítva szinte szökve sietni vissza Szurgutba s onnan az első hajóval eltávozni a chantik földjéről.

Csak mintegy madártávlatból iparkodván a legjellemzőbb kérdéseket megragadni, azokból az észrevételekből indulunk ki, amelyeket utolsó jelentésében maga is különösen kiemelt. Ilyenek az embertani megfigyeléseket ornamentikaiakkal egyesítő következtetései és naplójának egy-két ósvallási részlete.

A hímzett ornamentika megléte az Irtisnél és hiánya a Jugánban, ahol csak a kéregből és bőrből kikapart és kivagdalt ornamentikát találta meg, de a hímzéseket már nem, indította arra a gondolatra, hogy az irtisi chanti lakosság a hímzést az ugortól tanulta meg (nyilván nyugatról), míg az „igazi osztják elemeket“ a maga világából merítette. Vagyis a régi elemek egy részét az Irtisnél az új technikához alkalmazta. Már ebben a következtetésben bennfoglaltatik az az általános nézete, hogy a chantik közül a keletiek, a tőle tanulmányozottak közül a nagyjugániak, őrizték meg az ősbibb állapotokat.

Ezt a nézetét az antropológiával is megtámogatta. Beszéltesük — a miniszterhez küldött jelentéséből — őt magát! „Eddig az osztjákat ugor népnek tartottuk; az anthropológiának ezt ma meg kell tagadnia: az osztják egy dolichocephal (azaz hosszúfejű), barnaszemű, barnahajú ősnép maradéka, mely ugor hatás alá került; ez az ugor hatás a nyelvben kiterjedt az egész népre, a kultúrában és vérben azonban nem terjedt az Irtisen és Obon túl keletre . . . — A szőke haját és kék szemet, a kő fúrásának tudományát és még egy sereg dolgot, ami az Irtisen megvan és a Jugánból teljesen hiányzik, mind az ugortól vette át.“ (II, 112). Hogy ez a hatás miért nem terjedt keletebbre is, azt a „betelepedések irányának családonkénti feljegyzéséből“ azzal próbálja indokolni, hogy „az osztják máig is északnak és nyugatnak nyomul, ki a nagy folyóra.“ — Mint nyelvész körökből (Sz. KISPÁL MAGDOLNÁTÓL) értesülök, az a nézete, amely a keleti csoportot tartja a többinél konzervatívabbnak, találkozást mutat STEINITZnek, a chantik nyelvész-kutatójának mostani felfogásával.

Ósvallási megfigyelésekre a chantik közt először Cingalában, az Irtis mellett, került sor. Ekkor KARJALAINEN is ott volt társaságában s érdekes, hogy mind KARJALAINEN egyik úti levelében, mind JANKÓ naplójában pontosan beszámol az ott látottakról. Ekkor néhány áldozó házat tekintettek meg. JANKÓ lerajzolta alaprajzát, felvette méreteit, feljegyezte a benne talált tárgyakat, megállapította elásott csontjából, hogy az áldozati állat ló volt; még egy kis ornamentikai rajzot is készített az asztal díszítéséből. KARJALAINEN egészen más szemmel nézte a dolgokat (i. m. 1898. júl. 27-i levél). Először is panaszkodik a hatósági személy, a zasedatelj jelenlétéről s ha nem is szakszerűbben, de a szokásokra jobban kiterjeszkedően azt jegyzi fel, hogy az évi áldozatot Péter napján tartják s hogy a nyüzött állat bőrét eldugták a helybeliek az ülnöktől való féltükben. Aztán leírja, hogyan nyitották fel ennek parancsára az egyik lezárt hombárt. Levelének ezt a részét így végzi: „Majd még egyszer magam jövök ide, talán sikerül több adatot szereznem.“ Ez alkalommal — írja — nem volt idő reá, „mert a tulajdonképeni etnográfus,

JANKÓ, a pontosabb adatok felvételébe nem kezdett bele“ (finnül: ei ruvennut tarkempia tietoja ottamaan).

Úgy véljük, ebben a párhuzamban, amint az egyik és a másik hozzáfog a dolgához, az egyik már végez a maga módján, mikor a másik még a kedvezőtlen körülmények felett botránkozik: kicsiben benne van a két kutató jellemrajza; az egyiknek rámenőssége, a másiknak óvatossága és alapossága; az egyiknek dolga sietős, mert csak három hónapja van a chantik között, a másiknak a munkavégzése lassú és kényelmes, mert négy évre terjednek ottani tanulmányai; KARJALAINENT még JANKÓ halálának napja is az Ob folyónál találja. De talán arról is némi fogalmat szerezhetünk belőle: milyen hasznos kiegészítést adhatott volna, ha valósággá válik, JANKÓ chanti monográfiája; legalább is tárgy néprajzi szempontból, KARJALAINENNEK később megjelent alapvető munkájához: az obi-ugorok ősvallásáról!

Visszatérve az előbbinek obvidéki ősvallási kutatásaira, ezeknek egyik fő eredményéről így számolt be jelentésében: „Megtaláltam azokat a jugáni fehér isteneket, melyeket MARTIN hiába keresett s azokról kiderült, hogy nem istenek, hanem a nálunk 'fehér ember' és 'lidércnyomás' címen ismert magyar hitkör osztják tárgyai.“ (II, 112). Lássuk a naplóból az ide vonatkozó feljegyzéseket közelebbről is! Szeptember 5-én a jugáni chanti egyik fő fészében, Kajukovyban, a temetőbe látogatott el. Erről ezt olvassuk: „Míg NIKIFOROV (JANKÓ szolgája) a sírokat bontotta, a jegyzővel elmentem vadászni... Hanem aztán egyszer azt mondtam: állj! Mi ez? Egy fiatal berjóza (nyírfa) levágva, úgy hogy alig 1 m. maradt meg törzséből, a berjóza csúcsa szenesítve van s ráhúzva egy kis — ing! Ott a párja! mondja a jegyző. S megindult ezekre a vadászat. Ilyen felöltöztetett fát 3 helyen találtunk... A fák közül egyet ki tudtunk tépni, azt elvittük ingestül, kettőről lehúztuk az ingecskét“. Ezután JANKÓ nagy ebédet rendelt embereinél. Miután a chanti vendégeket jóllakatta és pálinkával megitatta, megkezdődött a kihallgatás az ingecskékről. Meg is fenyegette vendégeit. Így tudta meg a következőket: „Ha az ember meghal, olykor a lelke vissza szokott járni, a fekvő embert átöleli... úgy, hogy az embernek megmered a lába, megfájdul a háta, eláll a szava és mozdulni se tud. (Ez a tiszta magyar lidérc.) Ez ellen már most védekezni kell“. A védekezés többféle. „Hogy a halott azonban nyugton maradjon s őket is nyugton hagyja, ősi szokás szerint a halál után egy arsin vászonból kis ingeket csinálnak (ha a család nagy, többől) s minden családtag helyez egyet a sírba. Ha aztán még ez se használ, akkor levágnak az erdőben egy fát, annak a végét megszenesítik s arra húzzák rá inget; az ilyen kis inges fa neve *jux-ankel* (fa + csonk). Ha a család nagyon szegény s vászna nincs, elég ha egy kis fehér rongyot tesz ki.“ A leírást zárójelben ez az összefoglaló megjegyzés kíséri: „Ez tehát a magyar 'fehér ember' hitkörét kapcsolja össze a lidérc körrrel s kétségkívül utam egyik legfontosabb észlelése.“ (II, 96—98).

Két évvel később, a Zichy-expedíció anyagát ideiglenesen bemutató kiállítás ismertetésében, erről a kis inges fáról a következő megállapítás hangzott el a nyilvánosság felé: „Szinte kétségbevonhatatlan, hogy a velünk legközelebbi rokonságban álló ugor nép e hite szoros kapcsolatban van a magyar néphit fehér emberével.“ (Ethn. X, 167). Többet aztán nem hallani a dologról, kivéve azt az említést a fehér asszonynak, a tüzes lelkeknek meg a lidércnek, mely ezeket, a sámánizmusról szóló első közleményben, a magyar hitvilágnak még kivizsgálásra váró alakjai: a regösök, a garabonciás, a boszorkány, a táltos mellett sorolja fel (Ethn. XI, 212).

IV

Miután eléggé életszerű benyomásokat szereztünk saját feljegyzései tükrében kutatónk egyéniségéről, érdeklődési köréről, módszeréről és törekvéseiről, szükséges, hogy bírálat is hangozzék el róla, nem annyira személyéről, mint eredményeiről; eredményeiről azon a területen, ahol a végső célig vihette kutatásait: halászati főművével kapcsolatban. Ez meglehetősen nehéz feladatnak látszik még ma; legkiválóbb szakembereink sem vállalkoztak rá, s így GYÖRFFY felhívásának, hogy JANKÓ munkáját revízió alá kellene vetni, mindeztideig nem lett foganatja.⁷ Az idő azonban sürget és elvégre tarthatatlan állapot, hogy a magyar néprajz egyik büszke alkotása, amelyet a külföld jól ismer, amelyre nekünk kifelé hivatkoznunk lehet, teljesen bírálat és értékelés nélkül maradjon; ez a mű lebecsülésével volna egyenlő. Ez magyarázza meg, ha ez esetben nem a legilletékesebb személy nyitja meg a vitát.

S itt azt kell kérdeznünk magunktól: vannak-e olyan szempontok, amelyeket értékelésünkben felhasználhatnánk, vannak-e nálunk talán tárgyilagossabb tényezők is, melyekre véleményünk kialakításában támaszkodhatnánk? — Ilyen szempontok, ilyen tényezők vannak. Háromféle szempont.

1. Az első a nyelvészeti alap elégtelensége JANKÓ művében. (MUNKÁCSI dolgozata elavult). — Szerintem erősen támadható JANKÓnak az az álláspontja, hogy elismerte a nyelvészet jogát a néprajzi kérdésekben való döntőbíráskodásra (M. hal. er. 41. l.). Ez így nem fogadható el. A nyelvészet kétségkívül előnyben van a néprajz felett az eredet kérdésében, de csak a két tudomány összhangzatos vallomása adhat néprajzi szempontból elfogadható eredményt.

2. Tekintettel a megjelenése óta eltelt hosszú időre, maga a mű is fogódzót ad arra nézve, hogy módszertani elvei alapján megfelelő történeti távlatba helyezük. JANKÓ, mint minden úttörő, önkéntelenül túlbecsülte irányja: a finnugor összehasonlító irány teljesítőképességét a néprajzban. Következtései nem egyszer a kétszerkettő nagyon is egyszerű logikáján alapulnak. Ha egy halászati tárgy megvan az oroszoknál s a németeknél nincs, azonnal kész azt halászatunkban orosznak, ha a németeknél megvan, de az oroszoknál nincs, németnek minősíteni (uo.). Ugyanígy, ha a chantiknál vagy a finneknél megtalálható, nyomban hajlandó megkockáztatni a feltevést: — ami persze sokszor lehet értékes munkahipotézis, de igen ritkán bizonyítható be — ugor, sőt finnugor eredetéről.

3. Harmadszor és nem legutolsó sorban, van itt egy szempont, amelyet néprajzi kutatóink nem aknáztak ki eléggé: SIRELIUS finn etnográfusnak ugyancsak finnugor halászati munkássága. Hogy JANKÓ műve megítélése szempontjából ennek a finn pályatársnak jelentőségét nyilvánvalóvá tehesük, a következőkben kettejük viszonyának kell szentelnünk — közbevetőleg — némi figyelmet.

SIRELIUS U. T. JANKÓ JÁNOS tanítványa volt. A finn néprajzi múzeumban ismerkedtek össze. Hozzácsatlakozva a lázasan dolgozó, lelkes magyar utazóhoz, hivatását a finnugor és általában a néprajz kutatása és művelése terén közvetlenül JANKÓ hatása alatt ismerte fel, annak finnországi tartózkodása idején, 1897-ben. Ennek pedig reá s a finnugor néprajzra nézve komoly következése lett. Később, tudjuk, ő lett a finnugor néprajz első professzora Helsinkiben.

⁷ A Magyarság Néprajza. I. kiad. (1934), II, 105. l.

ben, 1921-ben, s tőle indul ki a finnugor néprajzi kutatásoknak szinte napjainkig tartó virágzása Finnországban.

Csatlakozását a ZICHY-expedícióhoz első jelentésében Jankó ily szavakkal említi: „Egy nap ASPELIN állami arkeológ és SCHVINDT, a finn néprajzi múzeum intendansa a kancellariatus nevében felkértek, hogy tekintve kutatási módszerem rendkívüli fontosságát, engedném meg, hogy Mag. U. T. SIRELIUS oroszországi tanulmányútamon elkísérjen, hogy tőlem, amennyit ez úton lehet, eltanuljon . . . SIRELIUS 3 nap alatt a finn kormánytól és egyetemtól e célra 2000 márkát kapott, velem az útra tényleg elindult s már itt Pétervárott együtt dolgozunk.“ (I, 5). — Későbbi együttműködésükről ilyen beszámoló ad: „Sirelius úr tényleg megtette velem Helsingforstól Péterváron és a balti tartományokon át Moszkváig az utat s én az együtt dolgozásokon kívül naponként egy órát elméletileg is foglalkoztam vele. Munkásságának eredménye megbízóit annyira kielégítette, hogy a kancellariatus most megbízta őt, hogy a moszkvai és kazáni gyűjtemények tanulmányozása után folyó évi május 1-én menjen az osztjások közé s hat hónapon keresztül tanulmányozza az osztják halászat népies és archaeologiai elemeit. E kutatásokra részben a kancellariatusi s részben egyéb alapokból Mag. U. T. SIRELIUS úrnak 4000 márka áll rendelkezésére. Ez is az én munkásságom pozitív eredménye s őszintén örvendek, hogy ezt Nagyméltóságodnak bejelenthetem.“ (I, 15).

Mellőzve kapcsolatuk további részletezését, melyet később, 1900-ban, SIRELIUSnak a Finnisch-ugrische Forschungen első számába „A magyar halászat eredeté“-ről írt bírálata rontott meg, említsük meg inkább az utóbbinak halászati munkáit. Nos, ezek számra, sőt talán súlyra is, felülmúlják JANKÓt. Míg JANKÓ az egész magyar halászatot összefoglalta, ő a chantik közt végzett 14 hónapi gyűjtés után, évekig tartó munkában egy fejezetet dolgozott ki a finnugor halászatból: a rekesztőhalászatét. Ez 1906-ban jelent meg „Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern“ címen, ezt követőleg pedig három kötetben kiadta 1906–1908-ig a finn halászat leíró ismertetését (Suomalaisten kalastus. I–III), melyhez később a szerző halála után, 1931-ben még egy negyedik kötetet is csatoltak. E nagy munkákhoz sorakoznak még terjedelmre kisebb, de fontos, részben összefoglaló finn dolgozatai.⁸ — SIRELIUS jelentősége mármost a magyar halászat kutatásának eredményei szempontjából abban áll, hogy mint egykorú szakember sokban JANKÓtól eltérő véleményre jutott; nemcsak kiegészíti, hanem részben cáfolja is őt, s széles vizsgálati alapot teremt annak megítélése számára. Másfelől szükséges tekintetbe venni a SIRELIUS munkásságát újabban ért kritikát is ahhoz, hogy JANKÓ tanításaihoz megkapjuk a távolabbi nézőpontokat.

Mestert a tanítványával: JANKÓt SIRELIUSSzal bíráltatni annyival megengedhetőbb eljárás, mert SIRELIUS végeredményben a JANKÓtól kapott kezdeti indításokat nem tagadta meg, sőt egyik utolsó dolgozatában, melyet a finnországi néprajzi kutatásokról az Anthropos nevű folyóiratban 1929-ben tett közzé, híven megőrzött emlékéit ily szép szavakkal engesztelte ki: „Auch kann ich nicht mit Stillschweigen übergehen, dass meine ersten Reisen nach Russland und zu den ugrischen Völkern am Ob in den Jahren 1898–1900 auf dem Beispiel und den Anregungen beruhen, die ich von dem ungarischen Forscher JÁNOS JANKÓ während unserer gemeinschaftlichen Arbeit zu erst

⁸ Ilyenek: Kappale suomensukuisten kansain kalastushistoriaa. JSFOu. XXIII, 1906. — Suomen kansanomaista kulttuuria (= SKK) I, 1919. halászati fejezete, mely németül is megjelent: Die Volkskultur Finnlands I. Jagd und Fischerei in Finnland (1934).

in Helsinki und dann in Russland erhalten hatte. Ich beklage in diesem Zusammenhang das allzufrühe Hinscheiden dieses begabten und energischen Gelehrten und Museummannes.“ (Die ethnographische Forschung in Finnland. 545. l.)

Ezeknek az előrebocsátása után térjünk vissza „A magyar halászat eredeté”-nek értékeléséhez, mégpedig legfőképpen egynéhány, a nagy műből kiszemelt sarkalatos halászati probléma felvetésével kapcsolatban, folyóiratunk jellege és e cikk terjedelme miatt azonban természetesen csak a legszűkebbre méretezett formában.⁹

V

Kuttyogató

Ha JANKÓ műve eredményeit két csoportba osztjuk a szerint, hogy finnugor vonatkozásokat mutat-e ki bennük vagy sem, akkor ez a harcscsalogatására szolgáló halászati szerszám az utóbbi csoportba kerül. Mégis ide kívánczik a munka ismertetésének az elejére, mint példa arra, mily sikerrel járhat az összehasonlító kutatás, ha két egymástól elzárt és nyelvileg elkülönülő terület — ez esetben a magyar és az orosz — földrajzilag érintkezik egymással. Ilyenkor az elterjedés és tárgyi elemzés vizsgálata könnyen rávezethet a műveltségi kapcsolat nyitjára. A kuttyogatóval a halász a béka vízbeugrásának hangját utánozza. JANKÓ (idevágó fejezetében: 522—555. l.) kimutatja, hogy a szlávoktól vettük át; ismerteti a mienknél szélesebb körű használatát a Dnyeperen. Sem az Ob-folyónál, sem Finnországban nem ismerik. Bár egyelőre nem ellenőrizhettük, hogy szomszédságunkban egyebütt nem fordul-e elő (a vizsgálatnak ez a korszerű ellenpróbája pedig mindenesetre kívánatos lenne), a megfelelés ellen, amelyet részletegyezések („telitalpú” kuttyogató) is erősítenek, ellenvetést tenni nem lehet; a szerző felfogását meggyőzőnek és helytállónak érezzük még ma is.

Vágóhorog

Mihelyt határainktól messze kell elmenni analógiáért, az elterjedés képe összekúszalódik, a problémák megoldása nehezebbé válik. A vágóhorogot a magyar halászok halászati segédeszközül: a hal beemelése (nem pedig fogására) használják. JANKÓ (470—478 l.) török eredetűnek magyarázza s a kaukázusi Kura- és Kubán-folyókról meg az Urál-folyó halászatából hoz reá adatokat. Érdeme az orosz források ismertetésében van, de már a megoldásban aligha találta fején a szöveget. Ugyanúgy HÂMÁLÄINEN is tévedhetett, mikor a finnugor eredet kérdését próbálta elfogadtatni (FUF XXIV, 1937). Kiderült, hogy a tárgy Eurázsia-szerte megvan s környezetünkben a románoknál is megtalálható előfordulása. Ahogyan ma látom a dolgot, ez a román adat nagy bökkenő a finnugor vagy akár török perspektíva igazolásában. A szomszéd adat mindig előbbrevaló a távoli analógiánál. JANKÓ és HÂMÁLÄINEN nézeteinek hibaforrása abban van, hogy az egyik a török, a másik a finnugor anyagra központosította a figyelmét. A török eredetnek nincsen valószínűsége; a finnugornak is csak

⁹ Itt következő szemelvényes fejtegetéseim anyagát 1946/47. évi tanárképző-intézeti előadásomból merítettem („Magyar ősfoglalkozások”), mely a II. félévben a magyar halászat kérdéseivel foglalkozott.

annyiban lehet némi alapja, ha az eurázsiai elterjedés szempontjából bebizonyosodik, hogy mondjuk az arktikus zónában — amelynek a finnugorság is függvénye — a vágóhorog (mint HÄMÄLÄINEN sejteti) minőségileg kezdetlegesebb funkcióban él (aktív halászati eszközként), míg ez az eredeti funkció az elterjedési központtól távolabb eső területen már kiveszett. Ez esetben a tárgy és használatának elemzése segítheti ki a kutatást abból az útvesztőből, amelybe az elterjedés összetettsége folytán belebonyolódott. A vágóhorog iskolapéldája lehet annak, hogy az összehasonlító néprajznak nem szabad magát az anyaggyűjtésben korlátoztatnia.

Vejszék

Nyelvészeink tudják, hogy a *vejsze*, *vejsz* stb. finnugor eredetű szavunk. JANKÓ a tárgyat is a finnugorságtól eredezteti és nem kevesebb, mint 100 lapot szentel a származtatás kérdésének. Összesen 60, lényegileg finnugor (magyar, finn, chanti) meg orosz adatával azonban a kérdést nem döntötte el. SIRELIUS mutatott rá arra, hogy az északi övezetben lakó finnugorok, így az északi obi-ugorok, a komik és a lappok a vejszét nem ismerik, s valószínűvé igyekezett tenni, hogy köztük ez a rekesztő halászati szerszám déli tájakról honosodott meg. A két kutató véleménye homlokegyenest eltér egymástól. JANKÓ a magyarországi vejszék négy típusa közül egyet finnugornak, kettőt pedig magyar-ugor korbelinek tüntet fel (575. l.), SIRELIUS azonban azt hangoztatta, hogy ugor-magyar közös formák „szigorúan véve nincsenek” (Sperrf. 373. l.); az egyetlen magyar-finn egyezés egy adattal lévén képviselve, arra finnugor rokonságot építeni nem lehet (372. l.); sőt általánosságban is ki kimondta: a vejszékre nézve nem sikerült a finnugor eredetet bebizonyítani (435. l.). Az utóbbi kutatónak ezt az ellenvéleményét annál helyénvalóbb itt kiemelnünk, mert róla szakembereink (BÁTKYT kivéve: Népr. Ért. 1906, 286) sem igen vettek tudomást s még az olyan kézikönyvekben is, mint A Magyarság Néprajza, csak JANKÓ felfogását ismételtetik.

JANKÓ módszertani eljárását a korabeli kritika „ornamentikai“ vizsgálatnak minősítette, s ebben van hibája. Éles határt vonva a folyóvízi és tósági vejszék között, technikailag a tósági középlészás vejszéket — amilyenek Finnországban találhatók — fogta fel ősbibeknek, azt tanítva, hogy azokat a finnek kiválásukkor vitték magukkal északra. Ezzel az egyik főcsoporttal szemben, a másik, a folyóvízi szárnylészás vejsze, — mely a magyarságnál és a chantiknál közös, — ugorkori jelenségnek tünt fel előtte, s ebben a kettéosztásban, e két csoport egymásutánjában ismerte fel a magyar vejszék alakulástörténetének az alapját. Kétségkívül szellemes és konstruktív gondolat, de sajnos — nem igazolódott. Erre már ő maga is rájöhett balatoni monográfiája írásakor, mikor nálunk is felfedezte a Somogyban különben tót eredetűnek mondott egyszerű középlészás vejszéket (az ún. „kancavejszék“ alakjában), amilyeneket addig tőlünk nem ismert (i. m. 357—60. l.). Ugyanilyen típusú vejszéről adott hírt később ROSKA MÁRTON Szolnok-Doboka megyéből (Népr. Ért. 1933, 90. l.). SIRELIUS munkájából JANKÓ három ősi magyar vejszétípusához különféle obi-ugor és a Volga meg a Duna deltájáról származó kifogástalan párhuzamokat lehetett volna találni (a „magyar“ vejszéhez: 163. ábra, a „rác“-hoz 162. ábra, a „beregi“-hez 106—107. és 535. ábra); az elmélet meginogtával azonban akkor arra már senki sem gondolt, hogy ilyen módszerrel a vejszék leszármazásáról új elméletet építsen fel.

A vejszékről szóló gazdag tartalmú fejezet jelentősége ma már nem a tanulmány végeredményében, hanem az élelméjű részletekben van (pl. megfigyelései a finn udvaros formák kialakulásáról s a fertői vejsze késői eredetéről). Ugyanúgy SIRELIUS könyvében sem az őstörténeti magyarázatok értékesek ma már, hanem az az etnológiai felfogása, amellyel a vejszék keletkezését a tengerparti ár és apály jelenségével kapcsolatos gátaakkal hozta összefüggésbe s egyes, a nyelvészetre támaszkodó megállapításai. Azonkívül becsek mindkettejüknél az adatok és leírásaik.

Vitájukban állást foglalva, igazat adhatunk SIRELIUSNAK abban, hogy a vejsze, mint Délkelet-Ázsiáig nyomozható igen elterjedt halászati szerszám, valóban nem lehet a finnugor népek eredeti találmánya. Azonban ebből a nagyobb elterjedésből szerintünk a tárgy finnugor k o r á n a k cáfolata még egyáltalán nem következik. Halászatunk számos halászati műszava s magának a vejszének finnugor neve is megengedni látszik egy olyan áthidaló felfogást, amely a tárgy finnugor eredetét kétségesnek, sőt megcáfoltnak tekinti ugyan, de arra még nem lát okot, hogy ilyen nagy régiségét közvetlenül kétségbevonja.

Hálók

A különféle hálókval kapcsolatban csak általánosságban teszünk néhány megjegyzést. JANKÓ ezek körében is ott nyújtott maradandóbbat, ahol időben és térben közelebb maradt hozzánk. Pl. emelő- és vetőhálóink analógiáit a Fekete-tenger partján ismerve meg, meggyőzően mutat rá arra, hogy ezek a hálótípusok onnan kerülhettek hozzánk; őseink talán a görög kereskedőktől vehették át őket. Azonban a métháló ugorkori eredetéhez már szó férhet, ha u. i. elképzelhetőnek gondoljuk (KOVÁCS MÁRTONNA: Nyr. 39, 302), hogy a *mét* szó voltaképen a szláv *metati* 'dobni' igének megfelelő *met* főnévből való átvétel.

Eredetmeghatározásainak bizonyos fokig hátrányára irandó, hogy nincsenek mindenkor összhangba hozva egymással. Egy-egy csoporton belül a tipológiaiilag összetartozó hálófajták különféle értelmezést kapnak. Pl. az állító halászat eszközeiből a már említett métháló — ugor, de „majdnem szakasztott“ mása: a marázsaháló — orosz! Vagy a kerítő halászat köréből: az öregháló — német, de ennek „változata“: a pirittyháló — orosz! Nem kevésbé problematikusnak látszik annak a kapcsolatnak az értelmezése is, amely a német eredetű öregháló és a török elnevezésű gyalom között kétségkívül fennáll. Mi volt a hálók fejlődésének útja: ez a kérdés csak JANKÓ kutatásai után kezdett kibontakozni. Ma tudjuk, hogy a háló finnugor szó. SIRELIUS szerint már a finnugor ősnép ismerte a háló egyszerű fajtáját (FUF I. Anz. 20. l.). A finnek egy nagyobb arányú öblös hálófajtát (a *suuria* nevűt) finnugor-nak mutattak ki (vö. SIRELIUS SKK. I, 178—181. l.); nálunk a hálótípusok közül egyet sem tudunk biztosan ilyen réginek bizonyítani. De azért biztos, hogy nem a gyalommal kezdődött a magyarság hálóhalászata. A gyalom már a társadalmi fejlődés magasabb fokán érte utól a magyarságot, mikor a halászat társas foglalkozássá vált. Ha azt képzeljük, hogy ez a fejlődés a török hatással folytatódott és mélyült el, valószínűnek látszik, hogy nagyobb szervezettségét és teljes kifejllettségét a magyar és szláv érintkezések folyamán érte el.

Összefoglalva véleményünket „A magyar halászat eredetéről, értékéről leginkább abban látjuk igazolva, hogy ezekben az alapvető kérdésekben

JANKÓ után viszonylag mily keveset haladt előre a tudomány. Munkájának négy fő forrása van: HERMAN OTTÓ könyve, az orosz halászati irodalom, a finnországi gyűjtések s a maga gyűjtötte chanti anyag; ezekből pedig az utóbbi három forrást kétségkívül ő vezette be a tudományos kutatásba. Amennyivel alaposabb volt SIRELIUS egyes részletproblémák (különösen a rekesztőhalászat) vizsgálatában, annyival teljesebb, annyival érdekesebb JANKÓ problémalátása a halászat egészének elemző kutatása terén.

Abban, hogy halászatunk szókincsében és tárgyi anyagában sok a szláv hatás, ma már mindenki fenntartás nélkül igazat fog neki adni. A halászati eszközök eredetéről vallott nézetei természetesen nem mind fogadhatók el, sőt jórészt elavultak már, de ezen, úttörő munkáról lévén szó, ily nagy időtávlatból, félszázadnál hosszabb idő elteltével, nem csodálkozhatunk. SIRELIUS bírálataból itt említtem meg, hogy ő a boeskorvarsás szégyét („cégét“), JANKÓ ugor elméletével szemben, magyar helyi alakulatnak fogta fel (Sperrf. 389. l.). A magam részéről tárgyi okokból a méthálón kívül a lábóhorog ugor-kori eredetét is kétségesnek tartom. Az őrfonalzat kérdéséhez nem szólhatok hozzá. Mi marad hát akkor a finnugor kutatások számára? — Úgy látom, egészben véve a vejsze és a háló finnugor neve az a két pillér, melyre támaszkodnunk lehet s mely egyrészt a rekesztőhalászatnak, másrészt a hálóval való halászatnak régiségét bizonyítaná.

VI

Befejezésül fordítsunk figyelmet annak a kérdésnek a megvitatására, hogy mi a jelentősége JANKÓ JÁNOS itt tárgyalt munkásságának? Jelentősége sokkal nagyobb annál, amit könyvének finnugor eredményeiből — mondjuk ma — kiolvashatunk. Történeti alakjának nagysága programadó mivoltában mérhető fel. Először mint olyan kutató, aki kitzúzte a finnugor néprajz programját s akinek rövid tevékenysége a finnugor néprajz területén közvetlenül (SIRELIUSra, SCHVINDTre) vagy közvetve (ezek követőire) körülbelül ugyanannyi évtizede hatott ki, mint ahány évet maga szentelhetett ez irányú munkásságának. Finnugor program tekintetében magyar etnográfusok vagy folkloristák közül senki meg nem közelíti őt. Életművének az a része, amely a finnugor néprajz megalapozását célozta, töredékében is annál monumentálisabb, mennél jobban elmaradt magyar néprajzunk ezen a téren JANKÓ finn követői és újabban a szovjet etnográfusok mögött.

Azonban ne gondoljuk, hogy a finnugor néprajznak ez a magyar úttörő munkása csak a finnugor területre akarta volna magát specializálni. Maga nagy halászati munkája sem csupán finnugor néprajzi tanulmány, s éppen maradandóbb értékű részei a keleti szláv és Fekete-tenger melléki népekkel való kapcsolatokat világítják meg. Egyéb munkáit és munkaterveit (pl. a sámánizmusról közölt cikksorozatát és az altaji népek jurtáiról fennmaradt töredékes dolgozatát) figyelembevéve, világos, hogy a tágabb értelemben vett összehasonlító néprajzot is művelte, sőt finnugor tervei és munkái tulajdonképpen ennek a nagyobb látkörű munkásságnak keretében helyezkednek el, mint annak nemzeti szempontból kiemelt részei.

Ilyenirányú programját hirdette meg utolsó, 1902-ből való dolgozatában („A rokon népek gyűjteménye“ végén), ahol reámutatva, hogy „meg kell nyitnunk a nép ősi kultúrájának forrásait“, szinte hozzánk szólóan folytatta: „A néprajzi múzeumnak e téren óriási feladatai vannak s ezek közül is a leg-

nagyobbak a velünk rokon népek csoportjára jutnak. Az eddigi félszázados munka csak úttörés, példaadás, a kezdet kezdete, de eredményei talán már is biztosítanak annyit, hogy ez a munkálkodás immár meg nem szakad, hanem hagyományként szállva utódainkra, nemzeti kötelességgé fejlődik.“ (362. l.)

Végül programmadó JANKÓ JÁNOS a magyar-orosz néprajzi kapcsolatok úttörőjeként. Ide vonatkozik egy szakasz batumi jelentéséből: „Ha... nyolchavi orosz földi munkásságomra általánosságban visszatekintek, constatalhatom azt, hogy az orosz gyűjteményekben és irodalomban sokkal többet tanultam a magyarság szempontjáról, mint amennyit az összes nyugoti múzeumokban, — melyeket elég jól ismerek — tanulhatunk... Nyelvünk, történetünk, ősi művelődésünk minden szála csakis olyan területekre utal, melyek ma az orosz birodalom részét képezik. És mégis! e területeket teljesen elhanyagoltuk eddig. Nagy része van ebben annak a sajátságos félelemnek, mellyel mi az orosz föld felé tekintünk s mely az orosz tudomány forrásait eddig az ethnografus elől elzárta... Nemzeti kultúránk érdekében ezt az orosz félelmet le kell küzdenünk, s ősi kultúránk forrásait ott kell felkeresnünk, ahol vannak: az orosz területen.“ (I, 16.)

Valóban, 1945 óta különösen átérezzük e szavaknak igazságát! Mindazt a nagy hátrányt, amely elszigeteltségünkéből származott. Megértjük talán a félelmet is, mely odáig kísért bennünket. De JANKÓ példát mutatott az ezen a téren elvégzendő munkára. Műve az orosznyelvű irodalom felhasználása tekintetében egyedül áll. Orosznyelvű néprajzi könyvtára pedig, amely a Néprajzi Múzeumé lett, valóságos szemrehányás nekünk, hogy még ma sem tudunk, a szovjet-magyar kapcsolatok korában, megközelítően sem hasonló irodalmat összegyűjteni egyetlen nagyobb néprajzi szakkönyvtárunk részére, mint ő több mint 50 esztendővel ezelőtt! A szovjet-magyar kapcsolatok kimélyítése terén nyilvánvalóan még nagyon komoly lépésekre van szükség, hogy a JANKÓ kijelölte úton számottevő eredményeket mutathassunk fel! — Éppen azért nem hallgathatom el észrevételeimet arról, hogy Jankó programjának folytatását, továbbvitelét hogyan látnám helyesnek.

Mai sokkalta nagyobb lehetőségeink között, amikor az orosz nyelv nem ismerése már nem jelent akadályt közöttünk és nyelvrokonaink között, a finnugor néprajz művelése az orosznyelvű irodalom feldolgozásának tárgykörében nem ruházható reá egyetlen emberre. A kutatás folyamatossága nem tehető kockára azáltal, hogy ez a magános kutató, mint REGÜLY és JANKÓ példáján látjuk, dolgavégezetlen kihull a tudomány munkásainak sorából és maga alá temeti sok reményre jogosító törekvéseit!

A finnugor és orosz néprajzi kutatásokat intézményesekké kell tenni és össze kell egymással kapcsolni. A finnugor kérdés nem választható el az oroszországi, szovjetunióbeli néprajz tanulmányozásától. Speciális és csupán a finnugor népekre korlátozódó kutatások nem biztosíthatják a finnugor tanulmányok sikerét. A tőlünk keletre eső területek együttevve alkotnak egy nagy összehasonlítható feladatkört, amelyben a finnugor problémák, ha vannak, csakis a teljes összehasonlítható anyagból hámozhatók ki.

Az orosz nyelv, a szovjet-orosz kapcsolatok, a Szovjetunió múzeumainak és tudományos irodalmának ismerete az a hármaskapu, amelyen keresztül az út a finnugor rokonnépek néprajzának megismerése és felhasználása felé vezet. Ilyen szélesebb alapról indítva el, az ú. n. finnugor törekvéseket kevésbé fenyegeti a veszély, hogy zátonyra futnak és megfeneklenek az ősi nyomok sokszor hiú és eredménytelen keresésében a nyelvészeti vezércsillagának nem

egyszer megtévesztő és csábító irányítása alatt. Meggyőződésünk szerint néprajzunk jelenségei nagy részének akkor is megvannak a keleteurópai kapcsolatai, ha az őstörténeti magot, a finnugorságot, kihagyjuk is számításainkból.

De mi célja volna az ilyen korlátozásoknak? A pillanatnyi helyzetben — habár vannak kutatók, akik ilyen fáradságos hurokat pengetnek (vö. NyK. LIII, 295—6) — véleményünk szerint még nem reménytelen a nyelvrokonaink felé terjeszkedő összehasonlító néprajzi vizsgálat. Az összehasonlító néprajznak, amelytől műveltségi viszonyaink feltárását várjuk a keleteurópai népek sajtósága, összetett egymásrahatásában, ezen a téren még feladatai vannak s ezeket egyáltalán nem aknáztuk ki. E feladatok nem egyszer vonzóbbak, bonyolultabbak, problematikusabbak más irányú kulturális hatások vizsgálatánál. Talán nehezebb feladatra vállalkozik, aki kelet felé tekint, de azért ilyen kutatónak is lennie kell mindig, mert közvetlen környezetünknek ez az északkeleti szektora sem hagyható soha figyelmen kívül, már csak a léptenyomon felburjánzó őstörténeti elméletek miatt sem, melyeket számbavennünk, helyesbíteniünk, tovább fejleszteniünk vagy elítélnünk a multunkkal és jövőnkkel szemben reánk háramló kötelességünk.

S aki pedig ezen a nyomon indul el, annak figyelmébe ajánlhatjuk JANKÓ JÁNOS hagyatékát, kezdeményezését. Voltak, lehetnek tévedései neki is, elmondhatjuk, hogy módszere nem volt eléggé kritikai, néprajzi érdeklődését talán túlságosan a finnugor anyaggyűjtésre irányította és finnugor problémalátásra és -fejtésre központosította, de vállalkozásának szépsége, merészsége, követendő volta minden kétségen felül áll.

KOROMPAY BERTALAN